

TIDINGE VAN DIE GOUDE

Mededelingenblad Oudheidkundige Kring "Die Goude"

Redactie:
Jaap Rebel, Henny van Dolder-de Wit,
Jan Kompagnie, Nico Habermehl
Redactieadres: Westhaven 43,
2801 PL Gouda

Jaargang 17, No. 2 - April 1999

Secretariaat:
Postbus 307,
2800 AH Gouda (tel. 0182 - 517054).
penningmeester/ledenadministratie:
R.F. Stijnis, Vlietenburg 32,
2804 WT Gouda (tel. 0182 - 532278)..

Postrekening nr. 39.70.93, t.n.v. "Die Goude", Gouda

GOUDSE KLOOSTERS IN DE MIDDELEEUWEN (9)

St. Maria Magdalena, het convent van de 'bekeerde susteren'

Henny van Dolder - de Wit

De oprichting.

De namen Conventstraat en Magdalenapoort bij het winkelcentrum 'De Nieuwe Marktpassage' doen vermoeden dat in deze omgeving ook een klooster stond. De stichtingsbrief ontbreekt, de oudste aantekening dateert van 22 december 1452. Toen verkocht Adriaen Aelberts aan meester Willem Tybus "tot behoef der zusteren van Sinte Maria Magdalenen' een huys ende erve, gelegen upten Cleywech, naest Mathijs Harmansz. zuwdwarts ". Op 12 april 1453 verkocht genoemde Mathijs ook zijn eigen huis, dat ten noorden van het klooster lag en daarmee was de eerste uitbreiding een feit.

De pastoor van de St.-Janskerk, Wouter van Mander, schreef op 11 december 1454 vanuit Brugge, dat de zusters een eigen biechtvader mochten kiezen. In overleg met hun visitatoren, de priores van de Regulieren te Steyn en die van Den Hem bij Schoonhoven, viel hun keuze op Willem Tybus, die tevens de eerste rector werd.

De orde.

Reeds vóór 1415 stichtte Weremboldus van Buscop, een vertegenwoordiger van de Moderne Devotie, in Utrecht een convent voor 'bekeerde zondaressen'. Omstreeks 1450 verrezen in verschillende Hollandse steden dergelijke kloosters, behalve in Gouda, ook in Haarlem, Leiden en Amsterdam. Volgens I.H. van Eegehen komt

deze benaming na 1500 niet vaak meer voor. Maar in een verzoekschrift uit 1569 aan koning Filips 11, waarin de Goudse zusters om ontheffing vragen van het verbod om erfenissen te mogen aanvaarden, werd nog gesproken van "een vergaderinghe van veel ende verscheyden arme persoenen, die tot misval ghecomen zijn geweest ende mitsdien oock gheuoemt werden die bekeerde Susteren, welckd persoenen oick aldaer ontfanghen werden, puerlick om Gods willen, hoe arm dat se sijn".

Evenals de Agnieten waren de zusters van het St. Maria Magdalenaklooster niet geïncorporeerd in het kapittel van Sion, dat wel recht-tot visitatie had.

Op 22 maart 1455 werd het huis tot een klooster verheven door middel van een schrijven van de Utrechtse bisschop Rudolf van Diepholt. Hij prees de zusters, omdat zij "uit een gemeenschappelijk slecht en weelderig leven door de inwerking der genade tot een deugzaam en lofwwaardig leven gekomen zijn". Ter ondersteuning van hun goede voornemens gaf hij hun de strenge regel van St. Augustinus, met de mogelijkheid tot intreding in het klooster. Na een proeftijd van een jaar konden de plechtige geloften van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid worden afgelegd, in tegenwoordigheid van een overste en een der visitatoren of biechtvaders. Wat hun kleding betreft schreef de bisschop een lang grijs overkleed voor, een zwarte scapulier (schoudermantel) met kap en een grijze mantel.

Willem Tybus.

Willem Tybus, de eerste rector van de Magdalenen, was de zoon van Adriaan Tybus, een rijke graanhandelaar, die met zijn vrouw Adriaan Jacob Gerytzoonsdochter in 1456 aan de Blauwstraat woonde, op de hoek van de Naaierstraat (nu nr. 16/17 en 18/19). Nadat Willem aan de Keulse universiteit de graad van 'meester in de vrije kunsten' had behaald, keerde hij naar zijn geboortestad terug.

In 1451 woonde hij aan de Zeugstraat (nu nr. 8) samen met zijn neef Willem Pietersz, die zich - wellicht onder leiding van Tybus - voorbereide op het priesterambt.

Evenals zijn vader, was Willem niet onbemiddeld. Terwijl hij zijn plaats innam in het geestelijk leven van Gouda, verkocht hij als een volleerd makelaar huizen en hypotheek, nagenoeg de halve stad betaalde hem huishuur. Tussen 1466 en 1492 was hij tevens kapelaan van het St.- Catharinagasthuis.

De Kroniek van 'het Collatiehuis heeft niets dan lof over hem. Het vermeldt in 1454: "En heer Tybus senior, eerste biechtvader van de zusters van het klooster van S. Maria Magdalene, die een goed man was, vol van ijver voor God, hield nu collaties op de heiligendagen".

Een ander doet vermoeden dat hij zoal niet de stichter, dan toch bij de fundatie van het Magdalenaconvent nauw betrokken was. Zijn taak bestond naast het horen van de biecht uit het toedienen van de H. Eucharistie en het H. Oliesel, het begraven van de lichamen der overleden zusters en het preken in hun kapel. Deze kloosterkerk was in 1456 geconsecreerd en bevatte vijf altaren, gewijd aan St. Andreas, St. Sebastianus, St. Augustinus, St. Catharina en St. Maria Magdalena. Bij deze gelegenheid werd door de bisschop een aflaat van veertig dagen geschonken, te verdienen bij verschillende godsdienstige oefeningen. Eenzelfde regel was van kracht bij de wijding van het kerkhof.

Gingen de diensten in de kapel vergezeld van gezang of klokgelui, dan moesten de plechtigheden zijn beëindigd voordat de hoogmis in de parochiekerk begon,

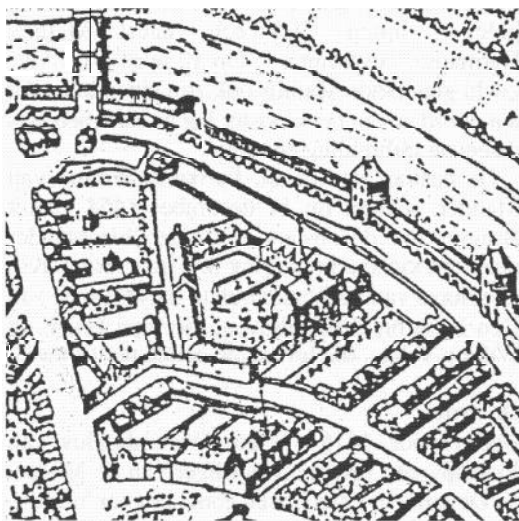
De gebouwen.

Bij de grootste expansie besloeg het kloostercomplex een oppervlak dat ruwweg werd begrensd door de Kleiweg, de Vogelenzang (Wilhelminastraat) en noordelijk door de stadsvesten. Ook is er sprake van een Magdalena-toren, die blijkbaar op de plek stond waar de zijl langs het klooster in de stadsgracht uitmondde,

Het hoekpand aan de Blauwstraat/hoek Naaierstraat. Op deze plaats woonde ooit de rijke graanhandelaar Adriaan Tybus.

men kon er met schip en al doorheen varen. In tijden van nood kon men deze watergang afsluiten met palen of bomen. Zoals op oude plattegronden is te zien, grensde het Magdalenaconvent nauw aan dat van de Agnieten.

Plattegrond van F. Hogenberg (1.585) met onderaan het Agnietenklooster, als naaste buur van de Magdalenen. De twee hooibergen in het grasland links op de kaart geven de stad een landelijk aanzien.

In 1453 en 1469 ontvingen de zusters subsidie van de stad voor het aanbrengen van tegeldak, ter vervanging van de strobedekking, zoals bepaald na de grote stadsbrand van 1438.

De begraafplaats was vrij ver van het hoofdgebouw verwijderd, reden waarom een onbekend gebleven autoriteit omstreeks 1500 voorstelde dat de zusters de aflat ook konden verdienen door dezelfde gebeden in het klooster te verrichten, wat hun de gang naar het kerkhof bespaarde.

Rond 1500 verschaftte het Magdalenaconvent onderdak aan circa 200 personen, inclusief de kostgangers, in 1569 was dit aantal gedaald tot 116.

Het leven in het klooster.

Veel vrouwen waren van buiten Gouda afkomstig. Wouter Jacobsz schrijft in zijn dagboek dat na 1572 "...alle de Brabantsters..." samen met een schip daer sij paerj ende paerj malcander volgende in ginghen, tot over die vijf ende dertich toe na Brabant syn gereyst "

Iedere zuster had een eigen taak, de overste bepaalde wie naar buiten mocht om inkopen te doen. Zij die konden lezen waren verplicht om op vastgestelde tijden het officie van Maria te bidden, voor de ongeletterden volstond dagelijks een aantal Onze Vaders. Zieken en zwakken waren van deze taak ontslagen.

In 1503 heerste er grote onrust binnen de kloostermuren. De duivel zou zich er hebben vertoond in de gedaante van een mens. Het duurde enige tijd voordat de Boze, door boetedoening en het geven van aalmoezen door de zusters, zijn biezen pakte.

Hun enige bezit bestond uit vijftig nobels Engels geld, te besteden aan de eigen behoeften, die van de gasten en inrichting en reparaties van en aan het convent. Andere eigendommen zoals gebouwen, tuinen, weiden en boomgaarden dienden uitsluitend voor de interne voedselvoorziening of eventuele verkoop van fruit, bier of zuivel.

Onder de privileges die het stadsbestuur aan de zusters verleende, behoorde vrijstelling van "alle exijzen (belastingen) en oncosten". Ook mochten zij handwerken vervaardigen, niet alleen voor eigen gebruik, maar ook voor burgers van de stad en in beperkte mate voor vreemden.

De sympathie van de burgers voor het convent uitte zich in schenkingen, bestaande uit legaten, lijfrenten, geld, rentebrieven, boeken en levensmiddelen. Dit ging meestal vergezeld van de voorwaarde, dat er in het klooster missen werden

opgedragen voor de zielerust van de milde gevers. Desondanks zag de financiële toestand van het convent er in de laatste helft van de zestiende eeuw allesbehalve rooskleurig uit. Gedwongen door de armoede die in het klooster heerste, zond men in 1569 een brief aan koning Filips 11, met het verzoek om voortaan te mogen aanvaarden wat iemand uit genegenheid tot het convent, of ouders aan hun kinderen die in het klooster verbleven, zou overmaken. Het is niet bekend of dit is ingewilligd, Er restten toen nog slechts enkele jaren en het bestaan van het klooster was verleden tijd.

De ondergang.

Bij de Opstand van 1572 werden de Magdalenen niet gespaard. Wouter Jacobsz vernam van een der gevluchte zusters dat de Geuzen, gewapend met messen en hellebaarden, tot vijf maal toe het convent binnenvielen, daarbij de zusters uitscheldend voor 'sacramentshoeren'. De toestand van de achterbleven conventualen zal niet benijdenswaardig zijn geweest. Op 9 februari 1573 gaven de burgemeesters op verzoek van de pater, mater en zusters toestemming om "te moeghen belasten, verhuuyenj ende oeck vercoopen de goed[er]en van het convent, alles tot onderhout ende alimentatie van de voorszede conventualen". Op 22 februari 1574 mochten zij voor hetzelfde doel de brouwketel verkopen "ziende d'armoede ende necessiteyt van d'oude impotente conventualen,..".

In 1590 waren er nog circa 46 zusters in leven, van wie er drieëntwintig in Gouda woonden. De overigen vertrokken naar Haarlem, Amsterdam, Utrecht, Delft, Antwerpen, Dordrecht, Tienen, 's-Hertogenbosch, Steyn, Leuven, Grave en Gent, vermoedelijk hun oorspronkelijke woonplaats. Zij kregen bij gelegenheid het hun toekomende geld toegezonden.

De laatste Magdalenzuster, Elisabeth Aerts, kreeg in 1626 desgevraagd een verhoging van haar alimentatie met vijf of zes gulden.

'Klein Vlaanderen'.

Het verbrokkelde kloosterterrein werd in de eeuwen die volgden bevolkt door een gevarieerde menigte van leprozen, pestlijders, wevers, pijpmakers, soldaten, veehandelaren etcetera. Dat begon in 1573, toen op bevel van de Prins alle gebouwen buiten de stadsmuren uit defensie oogpunt met de grond gelijk werden gemaakt. Hiertoe behoorde ook het buiten de Potterspoort gelegen Leprooshuis. Op 29 mei 1574 besloot de vroedschap, het af te breken, de Leproos-

Het Elisabethgasthuis of Oude Vrouwenhuis, zoals dit tot 1938 aan de Kleiweg stond, ter plaatse van het huidige V & D warenhuis.

meesters kregen een deel van het Magdalena-convent toegewezen. Op 25 juni 1574 werd dit besluit bekrachtigd. De beschikbare ruimte bleek echter te klein, zodat enkele gebouwen van het klooster St. Marie tot Leprozerie werden ingericht.

Tot overmaat van ramp brak er in de zomer van 1574 een pestepidemie uit, met als gevolg dat de Gasthuismeesters in de problemen raakten. De verzorging van een niet aflatende stroom zieken, oorlogsvluchtelingen en behoeftigen ging hun financiële draagkracht ver te boven. Als er niet op korte termijn een inkomstenbron werd gevonden, was sluiting van het Gasthuis onvermijdelijk. Om die reden richtten zij op 18 december 1574 een verzoek aan de magistraat om toewijzing van de inkomsten en goederen van het Magdalenaconvent. Dit werd toegestaan onder de voorwaarde dat daar een Pesthuis zou worden ingericht en de Gasthuismeesters alle schulden en lasten welke op het klooster drukten op zich zouden nemen, inclusief het onderhoud van de zusters, zolang zij leefden. Het plan voor de bouw van een Pesthuis werd, op de 'lange baan' geschoven, want de pest heerste kort maar hevig.

In 1586 kreeg een groep Vlaamse wevers 25 huisjes, die tevoren door de zusters werden

bewoond, voor twee jaar gratis toegewezen, onder conditie dat ze weer aan het stadsbestuur zouden worden teruggegeven en het stadsbestuur uit de huuropbrengst schadeloos was gesteld voor de reparatiekosten. In 1605 kreeg het Gasthuis de pandjes terug. Deze buurt droeg lange tijd de naam 'Klein Vlaanderen'.

Vier van de zes nog intact zijnde huisjes werden in 1783 ingericht als pijpmakerij. Oude, werkloze pijpmakers leerden er aan (wees)kinderen, de eerste beginselen van dit bij uitstek Goudse ambacht.

In 1590 viel de kloosterkapel onder de slopershamer. Het kerkbestuur van de Sint-Jan kreeg toestemming het vrij komende materiaal te gebruiken voor de verhoging van het middenschip van de kerk. Namens de kerkmeesters sloot de aannemer een contract: "Den 17 April anno [15]90 heeft Marten Leenertsz. aengonnen het houtwerck van de Magdalenenkerk af te nemen ende tselfde wederom te stellen op middelpant van de groote kercke". Van deze verbouwing; die de kerk in 1593 haar huidige aanzien gaf, is een gedetailleerd verslag bewaard gebleven⁵.

Op een deel van het kloosterterrein aan de Kleiwegzijde verrees in 1595 het Oude Vrouwenhuis (Elisabethgasthuis). De fraaie

gevelversiering die boven de ingang prijkte werd bij de sloop van het complex in 1938 gespaard. Bij de wederopbouw van het Lazaruspoortje Achter de Kerk kreeg de steen een plaats aan de tuinzijde van deze poort.

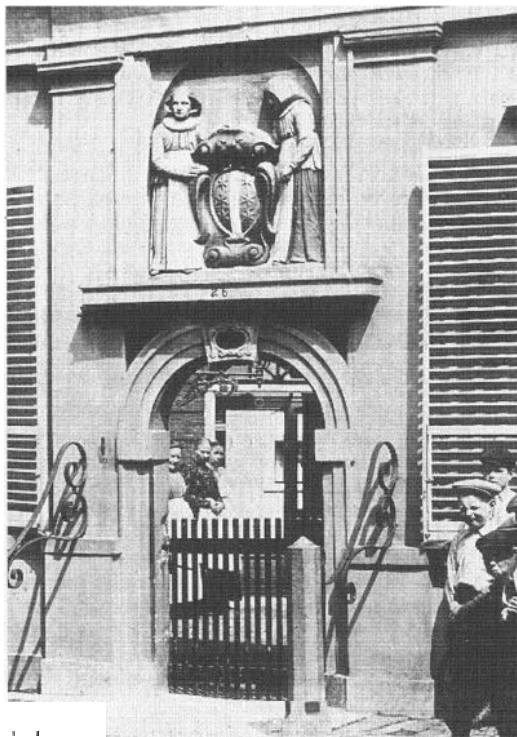
Het Pesthuis.

Toen de pest in 1601 weer uitbrak kwam opnieuw de noodzaak van een Pesthuis ter sprake, maar er gingen nog eens dertien jaar voorbij eer het in gebruik kon worden genomen. De bouw ervan kostte niet minder dan 16.000 gulden. Walvis beschrijft het 'lang en luchtig gebouw' als volgt: " Een ingang in het midden laat aan de rechter en linker zijden twee vertrekken, het een voor mans, het ander voor **VROUWS**-personen, beide ontrent vier en zestig voeten lang, en tusschen de wederzijdsche bedsteden ontrent zeventien voeten breed. **Yder** vertrek heeft dertien bedsteden, en drie en twintig kribben. De twee **laaste** bedsteden zijn in 't mannen vertrek door een muur gescheiden van de elf andere, gelijk ook wel eer in dat der vrouwen. **D'Eerste** waren voor burgermannen die **byson**-der, en op hunne kosten wilden **gedient** zijn, de tweede voor kraamvrouwen. Aan d'oostzijde legd het gemeene kerkhof, ter begraaffnisse **der** zo aldaar, als in 't Gasthuis gestorvenen of anderszinds onvermogene geschikt."

In 1617 werden de eerste patiënten **opge**-men; ernstige epidemieën deden zich nog voor in 1624/1625 (285 patiënten) en in 1635/1636. In dat laatste jaar werden ongeveer 600 **slacht**-offers op het pestkerkhof begraven, Nadat de pest nog heerste in 1655 en in 1664/1665 kwam de ziekte in Gouda niet meer voor en geraakte het Pesthuis in verval. In 1781 richtte men het gebouw in als militair hospitaal, onder meer voor soldaten die gewond waren geraakt in de Slag bij Doggersbank, tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780 - 1784).

Nadat het in 1799 **no**g eenmaal dienst deed als militair hospitaal, **werd** het verbouwd tot **kazer**-ne en in noordelijke richting vergroot, tot de huidige afmetingen. Het begraven op het **pes**-teff ging gewoon door, dit tot groot ongenoegen van de militaire commandanten. Toen Gouda in 1832 werd getroffen door een cholera-epidemie werd het begraven er definitief verboden.

Na de opheffing van het Goudse garnizoen in 1922 werd op het voormalige exercitieterrein in 1926 een veemarkt ingericht. Vanwege de moderne voorzieningen werd de markt in geheel Nederland **als** voorbeeld gesteld. In 1977 weerklonk voor de laatste maal het mar-

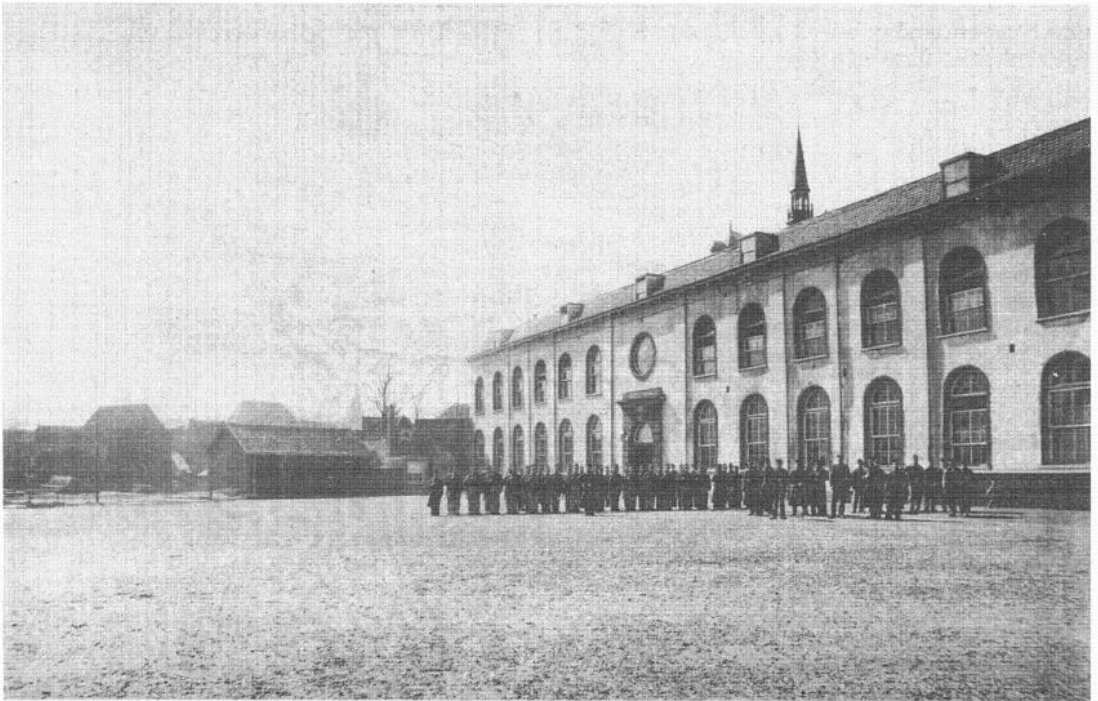

De gevelsteen boven de toegang tot het Oude Vrouwenhuis sieraad aan de binnenzijde van het Lazaruspoortje Achter de Kerk.

kanite handjeklap van de veehandelaren en na een tijdelijke bestemming als parkeerplaats, werd in 1987 de eerste paal geslagen voor een prestigieus project: de inrichting van het Nieuwe Marktgebied met een winkelcentrum, een parkeergarage en woningen. In het **geres**-taureerde kazernegebouw kwamen **wooneen**-heden, winkels en een bioscoop. In 1986 **verricht**-te de Archeologische Vereniging 'Gouda' er bodemonderzoek, waarbij vele interessante vondsten aan het licht kwamen, die herinneren aan de rijke historie van dit stukje Gouda.

Noten:

1. De schutspatrones van het convent, Maria Magdalena (22 juli), is de patroonheilige van 'reukwerkbereiders' en van de boetelingen, dus van iedereen die zijn **slachte** daden wil goedmaken. Zij staat vaak afgebeeld bij de voet van het kruis en bij de graflegging van Christus. Een springlevende devotie tot deze heilige bestaat in het Brabantse Esdonk, waar bij een liggende Christusfiguur nog steeds (roestige) spijkers worden geofferd. Dit zou een genezende werking hebben op wratten, puisten of zweren. Ook aan weerspreuken is haar naam verbonden, zoals: "Regen op Sint-Magdaleen, dat is regen dagen achtereen".
- 2] De in **Boskoop** geboren Weremboïdus van Buscop was vanaf 1383 rector en biechtvader van het St.

Het kazernegebouw (ca. 1910): eens Pesthuis, militair hospitaal en Infanteriekazerne.

- Caeciliaconvent te Utrecht, waar hij in 1413 overleed.
3. 28 september 1456: Phillips Willemsz. heeft vrijwaring beloofd aan Adriaen Tybus voor het huis dat hij hen verkocht had.
 4. 20 januari 1451: zuster Ide Egebrechts-dochter en Wouter Gerytsz., voogd van het klooster van St. Franciscus, hebben aan Heer Willem Tybus vrijwaring beloofd voor 't huis dat Jacob Hugensz. hem op 10 juni 1447 verkocht heeft.
15 maart 1451: mr. Willem Pietersz. is in het bezit van 61/2 Engelse Nobel 's jaars en de helft van een huis dat hij samen met zijn neef Heer Willem Tybus bewoont.
 3. **ARREST VAN 1441** Register van ontvangst en uitgave voor de verhoging van het middenpanck van de kerk 1590 - 1593).

Geraadpleegde literatuur:

- J. Taal, **Goudse kloosters in de middeleeuwen**, Gouda, Die Goude 11 (1960).
- I. Walvis, **Beschrijving der stad Gouda**, (2 delen) Gouda en Leiden (1714).
- Dalmatius van Heel, **o.f.m.**, Oude kloosters te Gouda 2. **Sint Maria Magdalena klooster**. Gouda (1949).
- J.C. van Dam en N.D.B. Habermehl, **Het nieuwe marktgebied te Gouda**, Van kloosterterrein tot winkelcentrum. Gouda (1988).
- I.H. van Eeghen, **Dagboek van Wouter Jacobsz.** (2 delen). Groningen, J.B. Wolthers (1959 en 1960).
- Kees van Kemenade en Paul Sapens, **365 Heiligendagen**. Folklore, gebruiken, iconografie, legenden, namen, **weerspreuken**.
Kempers Pers, Eindhoven / Hapert (1993).
- Gegevens over de huizen zijn ontleend aan de Perceelenindexen, samengesteld door dr. **C.J.** Matthijs.

Bijlage I. Enkele voorbeelden van schenkingen aan het klooster.

Adam Heyesz vermaakte op 5 november 1535 het klooster 3 1/2 morgen land in Bloemendaal; een rente van 1 pond van 1/2 Engelse nobel, van 2 pond Hollands, Tevens bepaalde hij dat jaarlijks van de renten aan de zusters moet worden uitgedeeld: "5 malen gebraden of potbeesten,, haar porcy kannekens vol met romanie (wijn) en een deutbroot. Dat eerste mael op sijn sterfdach, die andere op sijn vaders jairghetyde, die derde op sijn moeders jairghetyde...ende op alle die daghen| een ewighe memorie mit een misse mit drie keerssen| voir mijn siel ende mijn ouders en alle mijn vrienden".

Andries Musch en Magdalena van Nispen| zijn vrouw, vermaakten op 31 augustus 1569 een rente van vier Carolus gulden jaarlijks, gevestigd op een huis genaamd 'De Swarte Mantel' te Antwerpen en gaven tot alimentatie van Maria Anthonisdochter van Rosendale, hun innocente (zwakbegaafde) nicht die in het convent was opgenomen nog twee renten van zes, en van twee Carolus gulden,